РОЗВИТОК УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Максимець Світлана Миколаївна
кандидатка психологічних наук, доцентка
Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти
Рушелюк Оксана Іванівна
здобувачка вищої освіти магістерського рівня
за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей із мовленнєвими порушеннями та необхідністю забезпечення ефективних умов їхнього навчання й розвитку. Теоретичні засади організації корекційно-педагогічної допомоги дітям із порушеннями мовлення висвітлено у працях Є. Ф. Соботович, М. К. Шеремет, А. А. Колупаєвої та О. М. Таранченко [1; 4; 6]. Однією з провідних передумов успішного засвоєння навчального матеріалу є сформованість уваги як складного психічного процесу, що забезпечує вибіркову спрямованість і зосередженість свідомості на об'єктах діяльності [7]. Саме рівень розвитку уваги значною мірою визначає здатність дитини до сприймання інформації, виконання навчальних завдань, контролю власних дій та оволодіння мовленням.

Увага посідає важливе місце в структурі пізнавальної діяльності молодшого школяра. Особливості розвитку уваги та її роль у навчальній діяльності досліджували Д. І. Шульженко, С. П. Миронова та інші науковці [3; 7]. Вона забезпечує організацію навчальної діяльності, сприяє ефективному функціонуванню пам’яті, мислення та мовлення. У дітей із мовленнєвими порушеннями нерідко спостерігаються труднощі не лише мовленнєвого розвитку, а й окремих пізнавальних процесів, що знайшло відображення у працях М. К. Шеремет та С. П. Миронової [2; 3; 6]. Недостатня сформованість довільної регуляції поведінки, труднощі утримання словесної інструкції, знижена продуктивність діяльності та швидка виснажуваність можуть негативно позначатися на успішності навчання та соціальній адаптації [3; 7].

Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема розвитку уваги молодших школярів із мовленнєвими порушеннями перебуває у полі досліджень Є. Ф. Соботович, М. К. Шеремет, С. П. Миронової, Д. І. Шульженко та інших учених [2; 3; 4; 6; 7]. Науковці зазначають, що мовленнєві порушення часто супроводжуються особливостями розвитку пізнавальної сфери, зокрема нестійкістю уваги, труднощами концентрації та переключення, недостатнім рівнем самоконтролю і зниженою працездатністю. Зазначені особливості зумовлюють необхідність своєчасної діагностики та організації корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на формування основних властивостей уваги [3; 5].

Метою дослідження було виявлення особливостей розвитку уваги молодших школярів із мовленнєвими порушеннями та визначення напрямів корекційно-розвивальної роботи.

Емпіричне дослідження проводилося серед дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями. До складу вибірки увійшли 4 учні з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФНМ), що становить 66,7 % від загальної кількості обстежених та 2 учні з дислалією (33,3 %).

Для досягнення поставленої мети використовувався комплекс взаємодоповнювальних психодіагностичних методик: «Проставити значки», коректурна проба та методика Тулуза-П'єрона. Застосування зазначеного комплексу дозволило оцінити різні характеристики уваги, зокрема концентрацію, стійкість, продуктивність, переключення, розподіл уваги та швидкість виконання завдань.

Поряд із кількісною оцінкою результатів проводилося цілеспрямоване спостереження за поведінкою дітей під час виконання діагностичних завдань. Особлива увага приділялася таким показникам, як прийняття інструкції, особливості працездатності, рівень самоконтролю, емоційне ставлення до діяльності та поведінкові реакції в умовах когнітивного навантаження.

Результати методики «Проставити значки» показали, що п'ять дітей (83,3 %) продемонстрували середній рівень розвитку уваги, тоді як в однієї дитини (16,7 %) було виявлено низький рівень. Отримані показники свідчать про відносно достатню сформованість здатності дотримуватися заданого алгоритму діяльності та переключати увагу відповідно до умов виконання завдання. Водночас низький результат окремого учня вказує на труднощі переключення й розподілу уваги та необхідність індивідуального корекційного супроводу.

За результатами коректурної проби чотири дитини (66,7 %) продемонстрували середній рівень продуктивності та стійкості уваги, а дві дитини (33,3 %) – низький рівень. Саме ця методика дозволила виявити найбільшу кількість труднощів серед досліджуваних дітей. Отримані результати свідчать про те, що виконання тривалої одноманітної діяльності викликає значні труднощі у частини молодших школярів із мовленнєвими порушеннями. У процесі роботи в них спостерігалося поступове зниження продуктивності, збільшення кількості помилок та зменшення темпу діяльності.

Результати методики Тулуза-П'єрона показали, що чотири дитини (66,7 %) продемонстрували показники в межах середньої вікової норми, одна дитина (16,7 %) мала добрий результат, тоді як ще одна дитина (16,7 %) показала слабкий результат. Це дає підстави стверджувати, що більшість досліджуваних мають відносно збережені швидкісні характеристики уваги, однак окремі учні потребують додаткової роботи щодо підвищення темпу та продуктивності діяльності.

Комплексний аналіз результатів усіх використаних методик дозволив встановити, що п'ять дітей (83,3 %) мають середній рівень розвитку основних характеристик уваги, тоді як в однієї дитини (16,7 %) було визначено низький рівень. Високого рівня розвитку уваги за сукупністю досліджуваних показників не виявлено.

Проведене спостереження дозволило доповнити результати психодіагностичного дослідження та виявити низку поведінкових особливостей. Найхарактернішою виявилася підвищена нестійкість уваги щодо сторонніх стимулів. Більшість дітей реагували на зовнішні звуки, рухи або інші подразники, що призводило до тимчасового припинення діяльності та втрати робочого темпу. Після такого відволікання дітям було складно швидко повернутися до виконання завдання.

Значну увагу привернули труднощі сприймання та утримання словесної інструкції. Більшість учасників дослідження потребували повторного пояснення завдань або їх покрокового роз'яснення. Під час роботи діти нерідко зверталися за додатковими вказівками, що може свідчити про недостатню сформованість слухомовленнєвої пам'яті та довільної регуляції діяльності [2; 6].

У процесі виконання завдань також спостерігалася нерівномірність темпу діяльності. На початкових етапах роботи діти діяли досить швидко, але часто припускалися помилок через поспішність та недостатній самоконтроль. У подальшому темп роботи сповільнювався, збільшувалася кількість пауз та ознак втоми. У частини дітей відзначалися прояви рухового неспокою, тоді як інші демонстрували зниження активності та працездатності.

Особливу увагу привернули труднощі самоконтролю. Більшість дітей практично не здійснювали перевірку правильності виконаних завдань і не виправляли виявлені помилки. Це свідчить про недостатню сформованість контрольно-регулятивного компонента діяльності та потребу в цілеспрямованому розвитку навичок самоперевірки [7].

Отримані результати стали підставою для визначення основних напрямів корекційно-розвивальної роботи [3; 5]. Насамперед робота має бути спрямована на розвиток концентрації та стійкості уваги. Ефективними можуть бути вправи на пошук заданих символів, знаходження відмінностей, виконання коректурних завдань, графічних диктантів і вправ на виявлення помилок. Доцільним є поступове збільшення тривалості виконання завдань з метою формування здатності до тривалого зосередження.

Важливим напрямом виступає розвиток переключення та розподілу уваги. З цією метою можуть використовуватися вправи на чергування правил діяльності, виконання двох завдань одночасно, поєднання слухових і графічних вправ, а також завдання, що потребують одночасного контролю кількох умов.

Окремого значення набуває формування навичок довільного контролю та саморегуляції. Доцільно залучати дітей до планування власної діяльності, навчати перевіряти правильність виконаних завдань, аналізувати результати та виправляти помилки. Формування таких умінь сприяє підвищенню ефективності навчальної діяльності та розвитку самостійності [7; 5].

У роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями особливо важливим є поєднання вправ на розвиток уваги з мовленнєвими завданнями [2; 6]. Дитині необхідно пропонувати не лише виконувати вправу, а й коментувати власні дії, повторювати інструкцію, пояснювати правила та аналізувати результати діяльності. Такий підхід забезпечує одночасний розвиток уваги, мовлення та довільної регуляції поведінки.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують наявність специфічних особливостей розвитку уваги у молодших школярів із мовленнєвими порушеннями. Найбільш уразливими характеристиками виявилися стійкість, продуктивність, концентрація уваги та самоконтроль. Отримані результати узгоджуються із сучасними науковими уявленнями про взаємозв'язок мовленнєвого розвитку та пізнавальної діяльності дитини. Реалізація комплексної корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на розвиток основних властивостей уваги та мовленнєвої регуляції, сприятиме підвищенню ефективності навчальної діяльності та успішній соціалізації дітей із мовленнєвими порушеннями.

Список використаних джерел

1. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : АТОПОЛ, 2016. 152 с.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. 5-те вид., перероб. і допов. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 856 с.
3. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
4. Соботович Є. Ф. Концепція стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Київ : Актуальна освіта, 2012. 72 с.
5. Федоренко С. В. Основи спеціальної та інклюзивної педагогіки : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 208 с.
6. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 672 с.
7. Шульженко Д. І. Основи психології та педагогіки дітей з особливими освітніми потребами : навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 520 с.